

Л. М. Городенко,
д-р наук із соц. комунік.

УДК 007: 304: 316.772.3+070:001.8

Українські журналістикознавчі дослідження мережевої комунікації

У статті розглядаються, аналізуються та систематизуються українські журналістикознавчі дослідження мережевої комунікації, описуються головні напрями і тенденції вивчення феномена «мережева комунікація» вітчизняними науковцями.

Ключові слова: соціальні комунікації, мережева комунікація, журналістикознавство, дослідження.

Сучасний розвиток наукової думки про комунікацію має *два головних напрями*. *Перший* – це дослідження комунікації у загальному комплексі знань, коли вона виступає як об'єкт для інших наук – філософії, психології, соціології, кібернетики і т. д. І *другий*, відповідно до якого комунікація є повнонагим науковим складником, що використовує, нарівні з іншими, об'єктно-предметну базу для формування власних теорій. Відповідно до ідей цього напрямку комунікація є цілісною складною системою з унікальними іманентними зв'язками та відносинами. У контексті такого теоретичного бачення визначаються соціальні ознаки комунікації з розчленуванням на видову, структурну, модельну специфіку. Мережева комунікація у межах нашого наукового дослідження розглядається як структурно-видова одиниця цілісної системи соціальних комунікацій, а з'ясування рівня наукового осмислення визначає головні пріоритети *актуальності* статті.

Метою нашої статті є систематизація та структуризація журналістикознавчих знань про теорію мережевої комунікації в українській науці.

Відповідно до поставленої мети визначаємо такі *завдання*:

- відстежити наукові погляди українських учених-журналістикознавців про теорію мережевої комунікації;
- структурувати та систематизувати наукові знання щодо теорії мережевої комунікації.

Наукові теорії, концептуальні тлумачення мережевої комунікації з точки зору журналістикознавства і соціальних комунікацій формують *об'єктну* базу нашої статті.

Предметом нашої статті виступають наукові напрацювання українських учених щодо теоретичних аспектів мережевої комунікації як одиниці соціальних комунікацій.

Суттєвий вклад у розвиток науки про теоретичні основи мережевої комунікації заклала

група українських авторів – професори В. Іванов, О. Мелещенко та В. Різун, – які у співавторстві та одноосібно в середині та наприкінці 1990-х років опублікували низку монографій і наукових статей. Вони намагалися комплексно розглянути глобальні й локальні проблеми становлення світової інформаційної мережі інтернет з точки зору її гуманітарних аспектів та журналістикознавчого спрямування.

У дослідженнях науковця В. Різун синтезувалися гуманітарні та технологічні ідеї мережевого спілкування та діяльності журналіста. У пізніших працях він вводить у структурно-видовий комунікаційний ряд поняття «віртуальна комунікація».

Дослідник В. Іванов звернув свої погляди до правових аспектів реалізації журналістської діяльності у мережевих структурах. Опіраючись на світову практику регулювання відносин користувачів і державних структур, він обстоює позицію відсутності будь-яких законодавчих актів, що обмежували б діяльність мережевих інформаційно-комунікаційних ресурсів. Водночас автор наголошує на важливості редакційного самоуправління контентом та на етичності мережевої журналістської діяльності.

Найґрунтовніші тогочасні наукові студії належать професорові О. Мелещенко. Цей автор із перших в українській науці вжив термін «комп'ютерно-опосередкована комунікація», а також розглянув значення комп'ютерних, телекомунікаційних та інформаційно-комунікаційних технологій для журналістики. На окрему увагу заслуговує його ідея щодо диференціації електронних і паперових інформаційних моделей, які згодом лягли в основу більшості наукових теоретичних праць, присвячених питанням структурно-видового розподілу інтернет-видань.

Мережева комунікація як формотворча і системна одиниця нового інформаційного уст-

рою часткового розглядається у роботах українського науковця О. Гриценко. Причому вона провадить свої дослідження насамперед у контексті масмедійної діяльності. Отож, професор О. Гриценко виділяє головні напрями дослідження ролі мас-медіа в демократичних трансформаціях українського суспільства, зокрема: аналіз діяльності сучасних українських мас-медіа в контексті найновіших теорій «мережевого» інформаційного суспільства, що дозволить визначити можливі шляхи їх розвитку та їх трансформацію в умовах глобального інформаційного простору; роль ЗМК в забезпеченні інформаційної відкритості українського суспільства перехідного періоду, що стало найважливішим у процесі формування нової державної інформаційної політики; вплив мас-медіа на співвідношення глобального і локального в політичній культурі українського соціуму, що набуває найбільшої актуальності в контексті збереження суверенітету національного інформаційного простору та забезпечення ефективності державного управління [1, 6].

На подібні ідеї натрапляємо в українсько-го філософа Г. Камаралі, для якої мережева комунікація є одним з головних каналів людського спілкування, оскільки «універсальним технічним засобом обробки будь-якої сучасної інформації є комп'ютер, що відіграє роль підсилювача інтелектуальних можливостей людини і суспільства в цілому. [...] Перехід до інформаційного суспільства вимагає підготовки людини до швидкого сприйняття та обробки великих обсягів інформації, оволодіння сучасними засобами, методами і технологією роботи. Крім того, нові умови роботи породжують залежність інформованості однієї людини від інформації, отриманої іншими людьми» [2, 3]. Інформаційне суспільство, суспільство знань та інші форми культури сучасних суспільств залежать від широти підходу до розуміння процесів соціальної комунікації – а саме, «розгляду соціальної комунікації як мистецтва інтеграції, а отже й від пошуку механізмів, які уможлилювали б її більшу результативність та ефективність» [3, 3].

Український теоретик соціальних комунікацій І. Артамонова однією з перших у сучасній науці на рівні докторської роботи з'ясувала теоретичні аспекти інтернет-журналістики. Крізь призму напрацювань вітчизняних і зарубіжних учених у галузі інформаційного суспільства й теорії комунікації авторка встановлює концептуальні моделі віртуальної журналістики. Серед вагомих напрацювань

науковця звертаємо увагу на структурування інтернет-медіа та обґрунтування блогосфери як умовно чи порівняно нового засобу масової комунікації.

Журналістикознавець Б. Потятиник вказує на рівноправне існування у науковому та практичному середовищі таких термінів, як «мережева журналістика», «веб-журналістика», «онлайнова журналістика», «мультимедійна журналістика», проте сам науковець схиляється до послуговування словоформою «інтернет-журналістика» [4, 13]. Професор Б. Потятиник детально аналізує міжнародну і вітчизняну практику діяльності медіа в мережі, а також пропонує схеми ефективної та продуктивної організації праці віртуальних редакцій та інтернет-журналістів.

Про відсутність чіткого тлумачення інтернет-комунікації веде мову дослідник масової та міжнародної комунікації С. Демченко. Науковець звертає на найпопулярніші класифікаційні підходи, такі як «сукупність пристроїв і правил обміну інформацією», «інформаційна система», «соціокультурний феномен», «нове медійне середовище» [5, 255]. Проте для автора актуальним є громадсько-політичні та медійні виміри розвитку вітчизняного віртуального простору, інтернет і мультимедіа сприймаються як нові чинники впливу на соціально-політичні процеси.

Ще один напрям наукових студій – встановлення нового значення інформації та інформаційних потоків у комп'ютерно-опосередкованому середовищі. Без зв'язку, без передачі та розповсюдження інформації комп'ютерні технології приречені на локальність, що суперечить світовій тенденції щодо глобалізації інтеграційних процесів. Тому професор О. Мелещенко в межах телекомунікаційних виділяє такі технології: інформаційні мережі на основі банків даних і автоматизованих інформаційно-пошукових систем; інформаційні послуги та обслуговування; мультимедіа; «всесвітнє павутиння»; віртуальна реальність; пакетна передача радіоданих; касетне телебачення; компакт-диски; відеодиски; кабельне телебачення; супутникове телебачення; телебачення підвищеної і високої чіткості; інтерактивне телебачення; цифрове телебачення; голографічне телебачення; гібридні пристрої, часто без назви, – нові засоби масової комунікації; бази знань; експертні системи тощо [6, 39].

Комунікація передбачає мету, що її індивіди намагаються досягти у процесі спілкування, зокрема, це розв'язання повсякденних

завдань, навчання, збирання та опрацювання інформації про навколишнє середовище, зберігання інформації. Спілкування визначає ставлення не тільки до інших людей, а й до структур, об'єднаних у мережу (як виробничу, так і комунікаційну). Віртуальні спільноти нині часто виступають об'єктом досліджень теоретиків соціальних комунікацій. Наприклад, науковець Т. Фесенко провадить різнобічний аналіз інтернет-спільнот як елемента мережевої комунікації. Авторка доходить висновку: «Якщо інформаційний запит та інформаційна потреба виявляються актуальними та популярними, на цьому ґрунті відразу створюється нова соціальна спільнота» [7, 193].

Чимало сучасних напрацювань спрямовано на з'ясування структурно-видової компоненти віртуальних медіаресурсів. Такі спроби спостерігаються в І. Артамонової, Л. Городенко й ін. Український учений О. Коцарев поділяє сайти за їх функціональністю на десять категорій: інтернет-ЗМІ, корпоративні сайти, персональні сайти, рекламні сайти, інтернет-магазини, довідкові сайти, інтернет-збірні, сайти-твори, інтернет-спільноти, портали. Далі науковець пропонує такі засади типології інтернет-ЗМІ: жанрове наповнення, різновид (природа) інформації, оперативність та аналогія з традиційними ЗМІ [8, 321–322]. Відповідно до розробленого класифікатора О. Коцарев пропонує таку типологію інтернет-ЗМІ: інтернет-телебачення, інтернет-радіо, інтернет-преса (інтернет-газети та інтернет-журнали), новинні сайти [8, 322–324]. Такий поділ не є оригінальним, але він відображає більшість засадничих властивостей мережевих медіа.

Широкі та об'ємні дискусії точаться нині у практичному й науковому середовищі щодо легалізації деяких інформаційно-комунікаційних мережевих ресурсів і нормування користувачьких відносин. Представляють цю наукову галузь В. Іванов, К. Афанасьєва, Р. Романов, З. Попович, О. Пастухов та ін. Активна дискусія як медійників, так і вчених поки що не має логічного завершення, оскільки навіть серед зацікавлених осіб бракує спільного бачення чи спільно розробленої та винесеної на обговорення загалу концепції чи програми розвитку відносин між державними органами та суб'єктами в мережі. Це пояснюється різними характеристиками суб'єктів діяльності та різними сферами поширення їхніх інтересів.

На межі журналістикознавчих і соціологічних наук провадить свої дослідження Українське журналістикознавство, 2012, вип. 13

С. Даниленко. Автор вивчає зокрема загальне поширення ІКТ, супроводжуване накопиченням надлишкової інформації – невід'ємного складника мережі та створюване невідповідності попиту і пропозиції на ринку інформаційних технологій. У зв'язку з цим вводиться поняття «гіпертрофована інформація», що її науковці трактують як «надмірну кількість інформації, що вбиває інформацію, надмірну кількість комунікації, що вбиває комунікацію» [9, 39].

Чимало робіт, які перегукуються із соціальними комунікаціями та мають дотичні журналістикознавчі тематики, розроблено теоретиками в різних галузях науки – лінгвістами, філософами, психологами, політологами, фахівцями міжнародних комунікацій та ін. У науковому середовищі світове визнання прийшло до вченого С. Дацюка, роботи якого про віртуалістику, теорію політичних мережевих комунікацій, деперсоналізацію автора викликали чималий резонанс серед зацікавленої спільноти. Особливо відзначимо прагнення автора до відкритості через електронну публікацію всіх своїх напрацювань.

Не можна обминути також і роботи Л. Компанцевої «Інтернет-комунікація: когнітивно-прагматичний та лінгвокультурологічний аспекти», в якій визначаються типологічні особливості всіх рівнів інтернет-комунікації з погляду лінгвістики та С. Коноплицького «Соціальні аспекти комунікації в мережі Інтернет: феноменологічний аналіз», де автор робить спробу структуризації у віртуальній мережевій системі.

Соціальні наслідки розвитку інтернету як засобу виробництва мережевих комунікацій розглядаються харківським науковцем Н. Коритніковою. Як і в попередніх випадках, ці дослідження на межі соціології та масової комунікації, орієнтовані на з'ясування соціологічних категорій у комунікаційному середовищі. У цьому контексті авторка дотримується позиції, що сучасні ЗМІ з використанням мультимедійних та інтерактивних технологій створюють комунікаційну систему, де «реальність, тобто матеріальне і символічне існування людей, повністю занурених у віртуальні образи, у вигаданий світ, в якому образи стають уже не засобом передачі досвіду, а власне досвідом» [5, 87]. Таким чином, спостерігається апробація світових наукових теоретичних напрацювань в українському мережевому комунікаційному середовищі, зокрема образних симуляцій (чи симулякрів) Ж. Бодріяра,

а також з'ясування базових аспектів соціалізації мережевої комунікації.

Не менш цікаві наукові напрацювання українських учених і в галузях організаційних аспектів редакцій інформаційно-комунікаційних ресурсів, а також юзабіліті та дизайну інтернет-видань. Представниками цієї школи є В. Рябічев, П. Салига, К. Афанасьєва й ін. Комплексні поради щодо організації роботи віртуальної редакції та щодо використання журналістами інтернету для професійної діяльності запропоновано С. Тараном та І. Шелдученко.

Відстеживши наукові напрацювання українських учених, можемо групувати теоретичні журналістикознавчі дослідження мережевої комунікації за такими принципами:

- термінологічні дискусії;
- концептуальні підходи теорії мережевої комунікації;
- структура мережевої журналістики;
- журналістика, мережева комунікація в інформаційному суспільстві;
- правничі студії;
- взаємозв'язки людина – машина;
- віртуальність роботи журналіста;
- «незалежна журналістика» – Web 2.0;
- реклама і PR в електронних виданнях тощо.

Якщо розглядати українські дослідження мережевої комунікації, то можна констатувати: найбільше приділяється увага з'ясуванню суспільних чи соціальних наслідків інтернету і пов'язані з цим парадигми регулювання (чи саморегулювання) мережевої журналістської діяльності (наприклад, В. Іванов, К. Афанасьєва, З. Попович, О. Пастухов). Ключовими темами у багатьох роботах є мультимедійність, інтерактивність, гіпертекстуальність, а також філософсько-комунікаційні передумови переходу до інформаційного суспільства. Водночас є низка фундаментальних праць, у яких інтернет-журналістика виступає головним об'єктно-предметним дослідницьким середовищем (напр., І. Артамонова, Л. Городенко, О. Мелешенко). У деяких розвідках пропонується широкий опис журналістської роботи у мережевих редакціях (напр., Б. Потятиник, С. Таран, І. Шелдученко, К. Афанасьєва). Крім того, інформація про етичні парадигми мережевої професійної діяльності становить окремі наукові студії (В. Іванов, В. Сердюк, В. Зеленецький, Л. Філіпова). Не менш цікавими є спроби глобального розв'язання питань, пов'язаних із розглядом мережевої комунікації як засобу соціальної комунікації

(В. Різун, В. Іванов, Н. Коритнікова). Загальне теоретичне забарвлення мають праці про гіпертекст і текстову природу мережевого спілкування та культури віртуального професійного мовлення (К. Серажим, О. Холод).

Ці різноманітні, різнопланові та різноглибинні дослідження створюють наукові передумови для творення нового національного наукового дискурсу, орієнтованого на теорію мережевої комунікації загалом і на окремі її сегменти зокрема. Використання вузьких дефініцій українськими вченими пояснює істотні відмінності в результатах, а орієнтація винятково на останні доробки не дає можливості створити чіткої і системної картини про мережеву комунікацію як засіб соціальних комунікацій. Саме тому (та й через часткову непрофесійність онлайн-мовців) мережева журналістика ще не має установлених науково-практичних структур і парадигм.

1. Гриценко О. М. Мас-медіа в процесах демократичних трансформацій українського суспільства (політико-культурологічний аспект) : автореф. дис. ... д-ра політ. наук: 23.00.03 / О. М. Гриценко ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т журналістики. – К., 2003. – 31 с.

2. Камаралі Г. Становлення та розвиток інформаційної цивілізації : автореф. дис. ... канд. філос. наук: 09. 00. 03 / Г. Камаралі. – Донецьк, 2007. – 19 с.

3. Чудовська–Кандиба І. Соціокультурні чинники ефективності соціальної комунікації : автореф. дис. ... канд. соціол. наук: 22.00.06 / І. Чудовська–Кандиба ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2001 – 18 с.

4. Потятиник Б. Інтернет-журналістика / Б. Потятиник. – Львів : ПАІС, 2010. – 244 с.

5. Демченко С. Масова комунікація як чинник формування громадянського суспільства в незалежній Україні (глобальне і національне) / С. Демченко. – Д. : Видав. Маковецький, 2009. – 370 с.

6. Мелешенко О. Комп'ютерні і телекомунікаційні технології як гарант інтеграції журналістики України в світовий інформаційний простір / О. Мелешенко. – К. : Ін-т журналістики, 1998. – 200 с.

7. Фісенко Т. Соціальні інтернет-мережі як засіб задоволення інформаційних потреб // Наукові записки Інституту журналістики. – 2010. – Т. 41. – С. 190–194.

8. Коцарев О. Типологія Інтернет-ЗМІ // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Сер.: Филология. – Т. 19. – 2006. – № 5. – С. 321–324.

9. Даниленко С. Тенденції розвитку електронних ЗМІ // Нові медіа. – К. : СПД Рудницька А., 2009. – С. 38–41.

10. *Корытникова Н.* Социальные последствия сетевых коммуникаций // Социологические исследования. – 2007. – № 2. – С. 85–93.

Подано до редакції 30. 01. 2012 р.

Gorodenko Lesya. The Ukrainian journalistic studies of the network communication.

The article analyses and systematizes the Ukrainian journalistic studies of the network communication, describes the main trends and tendencies of study of the phenomenon "network communication" by national researchers.

Keywords: social communication, network communication, journalistic studies, research.

Городенко Л. М. Украинские журналистиковедческие исследования сетевой коммуникации.

В статье рассматриваются, анализируются и систематизируются украинские журналистиковедческие исследования сетевой коммуникации, описываются основные направления и тенденции изучения феномена «сетевая коммуникация» отечественными исследователями.

Ключевые слова: социальные коммуникации, сетевая коммуникация, журналистиковедение, исследование.

